

Jordi Bohigas i Maynegre

**CIÈNCIA I CULTURA
EN EL SEMINARI DIOCESÀ:
1900-1936**

En el text anterior ja hem introduït la idea de Girona com a ciutat levítica. Doncs bé, una de les institucions eclesiàstiques que més van contribuir a donar aquesta imatge de la ciutat va ser el Seminari Conciliar.

Girona ha gaudit d'una doble capitalitat: provincial (abans, corregiment i vegueria) i diocesana. Això ha fet que el Seminari Conciliar, com també l'Institut, tinguessin un àmbit d'irradiació que sobrepassava l'àmbit de la ciutat, però que incidia sobretot en la vida social, econòmica i política de Girona. La influència cultural i científica del Seminari procedia dels diferents col·lectius: professors, seminaristes, congregació mariana, etc.

En la conferència anterior operàvem a la inversa: d'un fenomen d'abast més general i, fins i tot, més intens en altres zones de la diòcesi –com l'anticlericalisme– el circumscrivíem en una realitat concreta: l'anticlericalisme que es donava estrictament a la ciutat de Girona. Aquí no; parlar del Seminari Conciliar és parlar d'un aspecte important de la història de tota la diòcesi. És “un microcosmos de la diòcesi”, en paraules de mossèn Josep M. Marquès. Tot i això, aquest treball no parteix del no-res. Són especialment valuosos els estudis parcials realitzats sobretot per Josep M. Marquès. Per tant, no ens detindrem a fer cap història interna del Seminari, sinó més aviat completar el que ja s'ha dit afegint-hi alguns aspectes de la interacció del Seminari amb la Cultura i la Ciència i, en definitiva, amb la ciutat de Girona.

L'edifici i la institució

D'entrada, s'ha de dir que un Seminari és un centre docent que no prepara els seus alumnes per a una professió, sinó per a un “ministeri”. Es coneixen, amb el nom de “seminari” a partir del segle XVI, els col·legis clericals destinats a donar als aspirants al sacerdoci els coneixements, i a desenvolupar en ells les virtuts que se'ls suposava per a l'exercici del seu ministeri sagrat. L'edifici que encara avui coneixem com a “Seminari diocesà” de Girona, situat a redós de l'església de Sant Martí Sacosta, ha conegut diverses vicissituds històriques. Una de les més importants fou la cessió que en va fer el monarca Carles III al bisbe de Girona després de l'expulsió dels jesuïtes (1769). Al llarg del segle XIX, una part de l'edifici (la de migdia) va servir també de presó provincial, i altres zones estaven sota un ús militar. Per tant, doncs, l'edifici era compartit per diferents administracions que es disputaven un valuós espai.

Durant el segle XIX, la situació institucional de l'Església, i amb ella també del Seminari, canvià profundament. Es legislà molt sobre l'ensenyament laic i religiós, des de l'Estat i des de la Santa Seu... Una de les conseqüències més destacables de la legislació liberal va ser la separació de la carrera civil i l'eclesiàstica, reduint l'àmbit d'actuació de l'Església gairebé exclusivament en la reglamentació dels estudis eclesiàstics. I malgrat que l'Estat es feia càrrec del sosteniment econòmic dels Seminaris, no podien expedir títols universitaris ni de batxillerat. Tot i això, es buscaren altres vies per recuperar espais d'influència en l'educació, a través de l'ensenyament anomenat “lliure”. Això va fer, primer, que la

major part del clergat abandonés la universitat, per por a la contaminació ideològica. Per altra banda, els nous plans d'estudi dels Seminaris de la segona meitat del XIX buscaven equiparar-se als plans oficials de batxillerat, modificant segons les conveniències de cada Bisbat el pla d'estudis que havia elaborat la nunciatura de Madrid l'any 1852. El bisbes Lorente, C. Bonet i Tomàs Sivilla van treballar en el perfeccionament del Seminari gironí: reforçament de les mesures disciplinàries enduts per una concepció pessimista de la naturalesa humana i pels perills que encerclaven els adolescents. També demostraren interès en el col·legi-Seminari de Santa Maria del Collell. La construcció del col·legi, adossat a un vell santuari, va iniciar-se l'any 1852, essent bisbe de Girona Florenci Lorente, i s'acabaren vers l'any 1866. Entre els alumnes il·lustres que en algun moment van passar per les aules del Seminari s'hi troben els escriptors Joaquim Ruyra, Joan Mínguez i J.M. Gironella; José Ortega i Murilla (pare d'Ortega i Gasset), científics com el P. Jaume Pujiula, o polítics com Josep Fàbrega i Pou.

A partir de finals dels vuitanta del segle XIX, el Seminari de Girona deixà d'acollir un col·legi privat d'ensenyament secundari per centrar-se únicament en la formació dels futurs clergues de la diòcesi. Segons J.M. Marquès, durant el primer terç de segle XX passaren per les aules del Seminari vora d'un miler d'alumnes,¹ que van des dels prop de 600 dels primers anys, fins als menys de 200 de la Repúbli-

¹ MARQUÈS, J. M., "La diòcesi de Girona i la cultura, al segle XX. Fets i qüestions", a J. Albertí (ed.), *Germinabit L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX. Diòcesi de Girona*, Barcelona: 2003, p. 42.

ca. En l'última dècada del segle XIX els seminaris catalans arribaren al màxim dels seus alumnes, per iniciar una lenta davallada. Tot i així, la crisi d'ordenacions encara tardaria una dècada a notar-se.

A principis del segle XX, ja començaven a quedar una mica lluny les sorolloses batalles internes entre els conciliadors (anomenats *mestissos*), partidaris de la participació política en el règim liberal, i els integristes (o *cimarrons*), que afectaren de ple professors i estudiants del Seminari de Girona dels anys vuitanta, per escàndol de la ciutat i de la seva categoria de centre docent. Així, doncs, entrat el nou segle, la calma propicià que el Seminari se situés al nivell de la seva categoria com a centre docent que era, i arribà a excel·lir en alguns camps.

El Seminari va ser, durant aquells anys, de costat amb l'Institut Provincial i l'Escola Normal de Mestres, un dels grans centres docents d'aquesta ciutat i venia a suplir, segons D. Fulcarà, “la falta de centres d'estudis superiors”.² Tot i això, no tots els testimonis del seu pas pel Seminari, durant aquells anys, són especialment optimistes sobre la mena d'aprenentatge que s'hi donava. Un d'ells va ser l'escriptor Joan Mínguez, que acabaria abandonant la carrera sacerdotal. En la seva novel·la autobiogràfica, que va titular *Dies verges*, el protagonista donava la seva impressió sobre la formació que hi va rebre, lluny de la visió arcàdica que s'oferia a la ruralia gironina: “passat els primers temps, constatava només que plenitud i rutina allà on imaginà sublimat, i s'esfondrava el somni. Tot hi era de segona mà, mobles

2 FULCARÀ, Maria Dolors, *Girona i el modernisme*, Girona: 1976, p. 5.

i paraules; mai una expressió inèdita, amb foc propi, sinó els símbols rebregats que el retornaven a la nyonya de les primeres lletres. Havia anat al Seminari a fer-se home i hi trobava tan sols un tracte d'infant, uns llibres d'infant i unes sancions més puerils encara... I això perduraria catorze anys, perquè àdhuc quan lluiria la tonsura al lllindar del diaconat, encara algú el castigaria 'de genollons tot el rosari' i li diria de tu amb aquell tu depriment que acusa servitud...".³

Però, realment, és justa i encertada aquesta visió tan pessimista del Seminari? Anem a veure-ho.

El professorat

En parlar dels professors del Seminari obliga, també, a parlar dels plans d'estudi i de l'orientació que es donava a la formació científica dels futurs sacerdots. A partir de mitjan segle XIX les matèries que s'impartien en un Seminari s'havien anat diversificant, almenys en la part de "filosofia", de la qual s'anaren independitzant les matemàtiques, la física, la química, la història natural, la geologia, l'agricultura i, finalment amb el nou segle, la Sociologia. Ara bé, una característica fonamental era la posició subsidiària de totes aquestes matèries, tan humanístiques com "filosòfiques", a "la reina de les Ciències". Aquest aspecte quedava molt clar en el reglament de 1924 del bisbe Llompart, que establí que tots els coneixements que s'adquirien en el Seminari havien d'orientar-se vers la "ciència teològica, a la qual sirven y para la cual os preparan las letras, artes y ciencias de los

3 MÍNGUEZ, Joan, *Dies verges*, Barcelona, Llibreria Catalònia: 1929, p. 72.

cursos que preceden a su estudio y de que las sacaréis tanto mayor provecho cuanto mejor sabréis ordenarlas a la reina de las ciencias”.⁴

Des de mitjan s. XIX, l'Església havia realitzat l'esforç d'enviar alguns sacerdots, o aspirants, pocs, a la Universitat Literària de Barcelona per obtenir algun grau en la Facultat de Ciències, imagino que per assolir les competències necessàries pel professorat, per impartir les matèries dels futurs col·legis de segon ensenyament regentats per l'Església secular. Quan aquest espai docent va ser sobretot ocupat per les congregacions religioses, i es va suprimir el col·legi de segon ensenyament privat del Seminari (bàsicament per la competència directa de l'Institut Provincial), algunes d'aquestes matèries “científiques” perderen la importància que podien tenir, segons la mentalitat de l'època, en la formació del sacerdot. Llavors, alguns d'aquests llicenciats o batxillers en ciències s'orientaren vers altres sortides, fora del Seminari. Com ha escrit J.M. Marquès, durant les primeres dècades del segle XX els “professors del Seminari segueixen generalment un escalafó; després d'assolir un títol més o menys convencional, comencen ensenyant llatí o retòrica als petits, passen a professar filosofia; alguns, si es produeixen vacants a la teologia, poden arribar a tenir-ne una càtedra, i la posseeixen fins a la mort. El sistema estalvia a l'autoritat enutjoses gestions d'escollir professors, és causa que ni els docents dels primers anys tinguin una preparació específica ni els dels cursos superiors s'ha-

4 LLOMPART, Gabriel, *Reglamento general para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tip. de Carreras, 1924.

gin posat al dia, i orienta cap a fora del sistema les persones intel·ligents i estudioses”.⁵ Resumint, doncs, temporalitat del professorat, i poca competència de les matèries no eclesiàstiques. Ara bé, la fugida “fora del sistema” de les persones intel·ligents, també té una altra lògica. En efecte, un cop perduda l’esperança en un retorn de l’educació oficial en mans de l’Església, s’imposava un canvi d’estratègia: aconseguir ocupar com més càtedres millor a l’ensenyament públic, infiltrar-se en el cor mateix de l’educació estatal. Aquest fet, a Barcelona, també era molt evident.

Això ho havia deixat molt clar, uns anys abans, el secretari de la nunciatura de Madrid, Antonio Vico, autor d’un polèmic informe sobre la situació dels seminaris a finals del segle XIX. Era, doncs, necessari invertir la tendència. En comptes de reclutar professors seglars per ensenyar en seminaris i col·legis privats, s’havia de reconquerir l’ensenyament públic en base a professionals sorgits de les aules de l’ensenyança “lliure”. Aquí s’augurava el paper que haurien de tenir en un futur els ordes religiosos.⁶

Vegem ara, qui impartia, o qui estava capacitat per fer-ho, les matèries pròpiament “científiques” al Seminari: Pere Reig i Conill (1832-1898) assolí el batxillerat en Arts a l’Institut de Figueres, no arribà a completar la carrera de Ciències de Barcelona i fou separat sorollosament de la seva càtedra pel bisbe Sivilla, pel seu comportament polític arrauxat en favor de postures integristes. El Dr.

5 MARQUÈS, J. M., “La diòcesi de Girona de 1906 a 1925”, a., p. 87.

6 VICO, A., “Informe sobre la situación de los seminarios en España hasta el 31 de diciembre de 1891”, reproduït a *Seminarios*, vol. 26 (1980), p. 277-432.

Ferran Roig i Palau (1833-1918), de Sant Feliu de Guíxols, va ser el primer professor del Seminari graduat en ciències per la Universitat de Barcelona. Fundador del Col·legi al carrer de la Claveria, en el mateix lloc on anys després els maristes establirien el seu, abandonà aviat la carrera al Seminari per dedicar-se a altres assumptes: guanyà per oposició la càtedra de física de l'Institut de segon ensenyament de Figueres i el 1878 inicià a Canet de Mar la construcció del grandíols Col·legi al costat del santuari de la Misericòrdia. T. Carreras diu d'ell que va ser una “interessant figura, digna d'ésser recordada en la història de l'ensenyament a Catalunya durant el darrer terç del segle XIX”. El gironí Narcís Homs i Servitja (1850-1893) –que estudià la carrera de ciències a la brevíssima i clerical Universitat Lliure de Girona, durant el Sexenni i aconseguí el grau de llicenciat en ciències exactes, a la Universitat Literària de Barcelona– també s'orientà cap altres sortides dins el món de l'ensenyament, públic i privat. Morí essent director del Col·legi de Sant Narcís de Girona i catedràtic auxiliar de l'Institut Provincial. Josep Mundet i Pagès (1847-1931), de Torroella, estudià durant el Sexenni a Sabadell i Tarragona, i va ser un dels pocs professors que realitzaren el cicle complet dels estudis científics de l'època, primer a Barcelona (llicenciatura) i el doctorat a Madrid, però en canvi acabaria donant classes de “Teologia Moral”. El blanenc Antoni M. Oms i Paratge (Blanes, 1846-Girona, 1920), tampoc passaria del batxillerat en ciències, que va obtenir el 1868, quan ja era catedràtic del Seminari. No deixa de sorprendre'ns que el bisbe Francesc de Pol cridés dos professors “cientí-

tics”, Josep Mundet i A.M. Oms, per realitzar tasques directives i per la reorganització del Seminari a la mort de l’ancià rector mossèn Bech. A.M. Oms ja havia estat rector anteriorment i ho seria novament fins a la seva mort, el 1920. Cosí de Joaquim Ruyra, orador sagrat, canonge penitencier, va ser considerat “el primer bonet del bisbat”. Tomàs Carreras “l’admirava perquè veia en ell el prototipus del moralista i també del savi tal com el concebien els grecs i encara l’entenien els nostres pagesos”.⁷ Amb el nou segle s’hagué de contractar un seglar, Marià Pont, per impartir la Física i la Química, mentre mossèn Josep Esteva (1866-1942) s’ocupava de l’Agricultura i la Geologia. D’ell hem de dir que, sorprenentment, no tenia títols acadèmics en ciències però que va arribar a tenir un gran domini científic com a autodidacta, i una de les joies intel·lectuals de la nostra ciutat. Va ser professor de geologia i agricultura, a partir de 1907, i també de física i química des de 1914. Va escriure articles sobre botànica popular a la revista *La Naturaleza* i, a partir de 1910 es féu càrrec, juntament amb el farmacèutic Joan Masó, de la *Revista científica del Diario de Gerona*. D’ell són, per exemple, la sèrie d’“Excursiones científicas alrededor de Gerona” que publicà al citat diari durant l’any 1902. També era soci de la Sociedad Española de Historia Natural, en el butlletí de la qual escrigué alguns articles. Josep Esteva acabà abandonant les classes en ser nomenat beneficiat Mestre de Cerimònies de la catedral.

⁷ CARRERAS ARTAU, T., *La meua Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona, Institut d’Estudis Gironins, 2001, p. 65.

El Seminari de Girona tenia, com a complement de les matèries científiques, i com la resta de seminaris catalans, un doble gabinet de física i d'història natural. El “gabinets” de Girona, a finals de segle XIX, estava prou ben equipat, només superat pels seminaris de Lleida i de Vic, i el de Barcelona pel que fa a l'especialitat de geologia i paleontologia⁸. Amb el nou segle es començà a construir l'Observatori meteorològic i astronòmic del Seminari, equipat amb excel·lents aparells científics. La seva direcció es va encomanar al professor de ciències del seu moment, Josep Esteva. D'aquest observatori s'extreien les dades meteorològiques que publicà diàriament, durant molts anys, el clerical *Diario de Gerona*. El problema d'aquestes instal·lacions és que depenien de la bona voluntat del seu responsable, que no sempre era un professor qualificat. En el cas de Girona, ho va ser mentre era professor Josep Esteva. En canvi, després de la seva “fugida”, els estudiants del Seminari tingueren un gris professor de ciències: Joan Gironès i Bellvé (1881-1971), que tampoc tenia cap titulació específica, però que utilitzava un bon llibre de text. Era la *Biología del bachiller* (Barcelona: Alfa, 1929) escrita per un prestigiós científic que, casualment, també havia estat alumne d'aquest Seminari, el P. Jaume Pujiula sj.

El fet que no tots els catedràtics del Seminari tinguessin la titulació adequada a la matèria que impartien, no impediria que els qui realment en tenien donessin classes en qualsevol dels altres centres de la ciutat. Ja hem parlat del cas

8 VICO, A., “Informe sobre la situación de los seminarios en España hasta el 31 de diciembre de 1891”, reproduït a *Seminarios*, vol. 26 (1980), p. 333, 336.

de Narcís Homs, a finals de segle XIX. Ben entrat el nou segle hi donà classes el banyolí Dr. Frederic Dalmau i Gratacós (1874-1926), el primer professor amb tesi publicada: “La sensación. Estudio psico-fisiológico” (Sant Feliu de Guíxols: Octavio Viader, 1907). Estudià filosofia a la Universitat de Lovaina pensionat per la Junta de Ampliación de Estudios, acabada de crear (1907) i treballà en el laboratori de psicologia. El Seminari no li va saber trobar una càtedra al nivell de la seva preparació i es passà a l’ensenyament públic, on guanyà unes oposicions, primer a l’Institut de Logronyo i després a Girona. A partir de mitjan la dècada de 1910 seria el secretari de l’Institut provincial. Un altre cas, tot i no ser de la nostra diòcesi, és el del naturalista barceloní mossèn Eugeni Aulet, que va acabar els seus anys de docència com a director de l’Institut de Girona, als anys vint. Aulet es féu famós per les seves topades amb el catedràtic darwinista de la Universitat de Barcelona Odón de Buen, quan era professor auxiliar de la càtedra d’història natural, i el substituï durant el breu interval de temps en què el doctor De Buen fou expulsat de la càtedra, la tardor de 1895.

Ignasi-Enric Jordà i Caballé (1886-1977), nascut a Cervera de la Marenda, llicenciat en filosofia i lletres, fou professor de l’Escola Normal de Mestres de Girona (1917-46), on era professor de llengua i literatura espanyoles. Va ésser també responsable de l’educació física i promotor de visites dominicals a monuments i indústries, i dirigí la revista mensual *Gerunda* de l’Associació Catòlica del Magisteri, que aparegué del 1920 al 1934.

La sortida vers l’ensenyament públic d’alguns eclesiàstics amb estudis civils pot explicar-se també per altres ban-

des. En primer lloc, ens trobem davant un context d'excedent de sacerdots a la diòcesi. En segon lloc, al sector públic sí que es requeria una titulació adequada, la qual cosa podia fer més rendible la inversió efectuada en la formació civil dels sacerdots. A més, a Girona l'Institut provincial, davant la supressió del col·legi de segon ensenyament del Seminari, esdevenia un objectiu estratègic, ja que s'hi formaven no tan sols les elits gironines, sinó que també s'hi examinaven no pas pocs seminaristes i alumnes del Col·lell que volien cursar estudis superiors. Per això, podia ser vist com un apèndix del Seminari. Ara bé, aquí els sacerdots havien de conviure, amb les seves idees, amb professors d'altres tendències. A Girona, el respecte per les idees religioses era gairebé absolut. Ningú s'atrevia a plantejar agosarades teories científiques, com l'evolucionisme. Peio Pasqual ens ho recorda en les seves memòries, quan avisa del perill d'aldarulls estudiantils que hi hauria hagut si el catedràtic d'història natural, Don Manuel Cazorro, s'hagués atrevit a ensenyar l'evolució humana en les seves classes. Valia més deixar certs temes per cursos superiors i a la intuïció de cadascú, i acceptar un pacte civil entorn de la ciència.

El catalanisme tampoc devia ser gaire ben vist al Seminari. Els elements més marcadament catalanistes són, casualment, allunyats de les primeres càtedres del Seminari. Possiblement es creia que la seva influència no era la millor per a uns seminaristes educats en l'obediència cega a l'autoritat constituïda, i si més no era poc agradable al nunci. Un d'aquests casos és el del filòsof i prevere gironí Josep Pou i Batlle (1868-1957): implicat activament en qualsevol manifestació del catalanisme –això sí, “ben entès”–, primer con-

ciliari de la Confraria de Sant Jordi, president de la Comissió delegada gironina de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, com a tal es va fer càrrec d'un curs d'història de Catalunya que impartí en el Grup Escolar. Josep Pou va ser també corresponsal a Girona, de l'obra del diccionari d'Antoni Maria Alcover i, com a antifabrista, és autor de l'opuscle *De re ortografica*. Casualment va patir una promoció a la inversa al Seminari, segons J.M. Marquès.⁹ Un altre cas d'aquests és Josep Comerma (1887-1936), que va ser considerat, pel seu alumne Camil Geis, com el millor mestre de llatí del Seminari. Era dels que usaven com a mètode pedagògic la palmeta, “com estimulant de la memòria” que distribuïa, això sí, amb discreció i suavitat.¹⁰ Es llançà, incomprendiblement, a la carrera parroquial, després de compondre un estimable manual de literatura catalana publicat a Barcelona l'any 1923.¹¹ El professor de la Normal mossèn Ignasi Jordà també es va caracteritzar per la reivindicació catalanista: va incloure l'estudi de la literatura catalana en el programa de curs de literatura hispànica en l'Escola Normal de mestres, i va fer gestions per crear una nova Càtedra de gramàtica catalana.¹² Més tard, també, s'encarregaria dels primers cursos de llengua i gramàtica catalana que es farien en aquesta ciutat.

Una altra mostra d'implicació social era la del professor del Seminari Josep Casanovas i Genover (1884-1965)

9 MARQUÈS, J. M., “La diòcesi de Girona i la cultura...”, a *op. cit.*, p. 44.

10 GEIS, Camil, *Els que he trobat pel camí*, Sabadell, AUSA, 1986, p. 87.

11 MARQUÈS, J. M., “El Seminari de Girona, de 1600 a 1939”, a *op. cit.*, p. 25.

12 *Diario de Gerona*, 18/02/1917.

de l'Armentera, que era professor diplomat de la Federació Esperantista Catalana. Pels volts de l'any vint, impartia un curs gratuït d'aquest idioma universal en el local social de la Cambra de Comerç, que tingué una bona rebuda. També s'ha de dir que el rector i el claustre del Seminari atorgaren un premi de 50 PTA. per un "Trabajo literario sobre la implantación del esperanto en los Seminarios sacerdotales" (sic) en el marc dels VIII Jocs Florals Esperantistes que se celebraren a Girona en ocasió del Congrés de la Federació Catalana d'esperantistes, l'octubre de 1921.¹³ El mes d'abril de 1922, Casanovas acompanyà de retorn a casa uns 50 nens austríacs que s'havien allotjat a aquesta ciutat, en el marc de la campanya "Pro nens austríacs" dels esperantistes d'Espanya i Àustria.¹⁴

Mossèn Camil Geis és, possiblement, un dels pocs capellans que escriuen sobre els seus anys del Seminari, en l'obra de records titulada "Els que he trobat pel camí" (Sabadell, 1986). La seva opinió sobre el professorat del Seminari, de la segona meitat dels anys deu i dels vint, no és massa afalagadora. Tot i així, en destaca alguns que exerciren gran influència en la seva trajectòria i que, en part, poden explicar el gran nivell literari del Seminari, però que duraren poc temps. Un d'ells és l'esmentat Josep Comerma. L'altre és el traductor i literat empordanès Josep M. Llovera (1874-1949) que va ser, segons Camil Geis, "un dels professors que compten en la formació intel·lectual de la nostra promoció".¹⁵

13 La notícia es pot llegir a *El Autonomista*, 15/04/1921.

14 *Diario de Gerona*.

15 GEIS, Camil, *Els que he trobat...*, op. cit., p. 227.

La seva estada a Girona va ser breu, de pocs anys. El bisbe de Girona el va acollir després del seu retorn de Roma, on havia renunciat com a vicari general dels carmelites, en estranyes circumstàncies. A Girona ensenyà ètica i sociologia als alumnes d'últim curs de Filosofia entre 1915 i 1919, quan deixà el Seminari per optar a una canongia de la Seu de Barcelona. Era autor d'un *Tractat de Sociologia Cristiana* en l'òrbita de l'encíclica *Rerum Novarum* (1893), de caire tradicional, que li donà molt de prestigi i arribà a la vuitena edició pòstuma. Llovera és, sens dubte, un dels professors il·lustres que ha tingut el Seminari de Girona. Encara va tenir temps de ser un dels mantenidors dels Jocs Florals de Girona de 1918. Durant el curs 1916-1917, també entrà en funcionament una nova assignatura de "Pràctiques d'Institucions socials", a càrrec de Carles de Bolós.

En canvi, Camil Geis no arribaria a conèixer, com a docent, un altre dels grans professors d'aquest Seminari, i predecessor de Llovera en la càtedra de Sociologia: Mn. Anselm Herranz, que utilitzava com a manual de text un llibre del P. Antoni Vicent, sj., que era el capdavanter de la primera acció del catolicisme social a Espanya, abans, fins i tot, de la *Rerum Novarum*. Català d'adopció, Herranz arribà a Girona de ben jove procedent de Campillo de Dueñas (Guadalajara) amb el seu oncle Marcel·lí, que moriria Arxiprest de la Catedral. Herranz va regentar primer la càtedra de Llatí i posteriorment la de Filosofia fins a 1914, quan aconseguí la canongia magistral de la Seu. El 1908, va escriure un *Compendio de la Historia de la Filosofía*, obra adoptada com a text en diversos Seminaris i de la qual se'n feren algunes edicions. Durant quaranta anys, des de 1890

a 1930 fou un dels millors “oradors sagrats” que ha tingut la diòcesi de Girona, segons afirmen les necrològiques: “Amb llenguatge senzill, elegant i ple a l’ensem d’unció sagrada es dirigia al poble fidel, explicant-li llurs deures, reprenguent-li llurs defectes, siguent sempre escoltat amb gust, puig que sabia tothom que les reprensions del Dr. Herranz eren filles del seu zel apostòlic, mai de les rancúnies que no niaven en el seu cor”.¹⁶

Finalment, no podem deixar d’esmentar, per la seva importància, la figura del bibliotecari, el capellà olotí Carles de Bolós i Vayreda (1885-1959): “gràcies a la seva mà esquerra –escriu Camil Geis– molts estudiants inquiets perdérem l’horror al buit en aquella biblioteca, quan les biblioteques –i les del Seminari més que qualsevol altre– semblaven condemnades a uns simples cementiris bibliogràfics”.¹⁷ Una de les seves primeres creacions com a bibliotecari va ser la *Sala Gerundense en la Biblioteca del Seminario*.¹⁸ De seguida, alguns dels principals publicistes de la diòcesi hi van oferir les seves obres. Joaquim Gou i Solà, professor d’hebreu i d’escriptura, hi oferí els títols “Ecos religiosos”, “Historia Philosophia”, els dos volums de les “Lecciones razonadas de Religión y Moral”, les “Lecciones de lengua hebrea” i els “Estudios apologeticos y polemicos”, (també en 2 vol.) i els seus opuscles de “Poesías latinas”. El Dr. Llovera hi aportà el seu “Tratado elemental de Sociología Cristiana”, ja esmentat (en la seva 3a edició); “La ciencia

¹⁶ *Diari de Girona*, 07/03/1935.

¹⁷ GEIS, Camil, *Els que he trobat...*, op. cit., p. 65.

¹⁸ *Diario de Gerona*, 15/10/1916.

en la acción”, i les traduccions de l’alemany del “Tratado de Economía Nacional” (Pesch) en dos volums; i l’“Apologética cristiana” (Simon Weber). Anselm Herranz hi regalà el seu “Compendio” d’Història de la Filosofia, el poema “Creación y Caída”, “Los Dolores de la Sma. Virgen María” i el fulletó “Devocionario Doloroso”. Del catedràtic de Teologia, Pere Iglésias, futur rector del Seminari, figuraven els “Programma Theologiae”, i d’Esteve Canadell, professor d’Història eclesiàstica, l’“Oración fúnebre” pronunciada durant les exèquies del bisbe difunt F. de Pol. Fèlix Parade-
da hi llegà les seves monografies sobre la vila de Palamós, de Magrat i les novenes a la santa Sotera, la Verge del Vilar de Blanes i als sants Cosme i Damià.

Els seminaristes

La figura del seminarista gironí formà part, durant molts anys, del “paisatge” d’aquesta ciutat. Figureu-vos, doncs, una ciutat de poc més de quinze mil habitants amb una població de la vora dels 500 seminaristes dels primers anys. Solien ser joves estudiants que en la seva major part procedien de famílies de pagès, de religiositat intensa afavorit pel fet que era una carrera segura i més assequible econòmicament per a les classes més modestes. Això no vol dir, però, que les famílies benestants no enviessin fills al Seminari.

L’esperit de l’educació que s’hi donava oferia poc marge al desenvolupament de la personalitat científica de l’estudiant. Tal com s’expressava en el pla d’estudis del bisbe Francesc de Pol (1907-1914): «Fijo e invariable es por su naturaleza el espíritu eclesiásticos y una la verdad en

todos los siglos; pero diversas son las armas y varia es la táctica con que la Iglésia es combatida según las tendencias de cada época y los progresos de la ciencia, y necesario es por lo tanto preparar a los seminaristas para que puedan reñir con gloria las batallas del señor».¹⁹ Es tractava de protegir el seminarista al màxim dels perills del món exterior. Vint anys més tard, el nou reglament del bisbe Llompart encara insistia en la mateixa visió pessimista del món: “El mundo sigue siendo enemigo irreconciliable de Dios y reteniendo sujetos a su pesado yugo a muchos esclavos voluntarios que o desconocen o no quieren darse cuenta de su ominosa esclavitud”.²⁰ Per això calia preparar al seminarista per arribar a “aquella plenitud de vida espiritual” necessària per al ministeri sagrat. Això s’aconseguia mitjançant una doble formació, moral i intel·lectual: en el primer cas, el Seminari havia de ser una escola de la virtut. En el segon, tots els coneixements que s’adquirien havien d’orientar-se vers la *ciencia teològica*, com ja s’ha dit. El bisbe demanava als professors que llegissin l’exhortació pastoral i part del reglament als seminaristes, tres vegades l’any. Contínuament, els bisbes havien de recordar la disciplina, com l’avís sobre la lectura de premsa escrita aplegat al butlletí episcopal de 1911, en què es recordava que el pensament del Sant Pare era que “sea firmemente obedienda la ley que prohíbe dejar libremente en las manos de los seminaristas los diarios y revistas, aún excelentes, que

19 POL i BARALT, Francisco de, *Plan de estudios del Seminario Conciliar de Girona*, Girona: Tomás Carreras, 1907, p. 4.

20 Gabriel LLOMPART, *Reglamento general...*, op. cit., p. 5.

tratan de los acontecimientos cotidianos de la política, o de las cuestiones sociales y científicas agitadas de continuo y aún no resueltas”.²¹ Si aquestes tractaven de qüestions estrictament científiques, s’havien de consultar davant la presència d’algun professor; les publicacions religioses es podien llegir en el temps lliure, això sí, sempre amb el permís del Superior.

Alguns començaven els estudis primaris i eclesiàstics al Col·legi-Seminari del Col·lell, sobretot els que procedien de les parròquies rurals dels voltants o els que se’n podien permetre pagar l’internat. Als 12 anys ingressaven al Seminari de Girona, on en el millor dels casos acabarien 13 anys més tard, més o menys als 25 anys d’edat. Aleshores, encara es podia escollir entre el règim d’internat i l’externat, amb la condició que, almenys en els últims dos cursos de teologia, els fessin interns. Alguns, poc més de 150 alumnes, vivien al Col·legi anomenat de la Sagrada Família. Els externs solien viure a casa seva, els que vivien a prop, i alguns, fins i tot en pisos de lloguer compartit. A voltes, els estudis s’havien de sufragar amb treballs complementaris. Era normal que alguns seminaristes treballessin com a preceptors dels fills en les famílies benestants de Girona. Tomàs Carreras i Artau ens ha deixat un bon testimoni d’aquesta mena de treballs; en les seves *Memòries* gironines fa menció del seminarista que feia feines a casa seva:²² “el senyor Peret era un estudiant del Seminari que es deia Pere Grau,

²¹ *Boletín Oficial Eclesiástico*, 1917, p. 34-35.

²² CARRERAS ARTAU, Tomàs, *La meua Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona, Institut d’Estudis Gironins, 2001, p. 80.

qui, per una mensualitat mòdica, les tardes del diumenge i festes de l'any, llevat de l'estiu, es feia càrrec dels nois pertanyents a un nombre limitat de famílies –generalment no passàvem d'una quinzena–, i ens treia pels afores de la ciutat". Ell mateix ha reconegut la influència vital que, segons explica, va suposar "el desvetllament de la meua afició a l'excursionisme". T. Carreras ja no abandonaria el vincle amb el Seminari, com veurem més endavant. Quan sonà l'alarma del descens de matriculacions, a mitjan la segona dècada, el bisbe creà 15 places gratuïtes en règim de pensionat que es convocarien anualment, però que ja no aconseguiren aturar el descens d'alumnes. A finals de la segona dècada ja s'havia arribat a la meitat dels estudiants de principis de segle. Alguns alumnes no s'acabaven ordenant, bé perquè es quedaven pel camí o perquè continuaven els estudis civils. Ja hem vist el cas de Joan Mínguez, i tants d'altres. La possibilitat inversa també es donava, d'estudiants que es passaven de la carrera civil a l'eclesiàstica. Al final dels estudis del Seminari, doncs, més o menys als 25 anys, s'assolia el títol de Batxiller en Teologia. El grau de Llicenciat i el Doctorat s'aconseguia amb algun curs més a la universitat "pontifícia" de Tarragona, a Comillas o, en el millor dels casos, a Roma.

L'estratègia d'enviar a estudiar els seminaristes a l'estranger, malgrat el que es pugui dir per uns casos esporàdics, era una inversió costosa i, com a mínim, poc valorada per la formació eclesiàstica. Ja hem vist el destí de F. Dalmau, que es va doctorar a la Universitat de Lovaina. A partir de la creació del Col·legi Espanyol de Sant Josep de Roma (1893), la diòcesi també hi envià pensionats alguns dels seus

alumnes més avantatjats. Un d'ells era Francesc Franch, de Crespià, que es doctorà en Sagrada Teologia i Sagrada Escriptura a la Universitat gregoriana i tot seguit va ser nomenat professor de llatí (1908) i, anys més tard, membre de la Comissió Tècnica de l'Obra del Sant Evangeli (1924). També van passar per Roma Josep Mercader i Bohigas, de Malgrat de Mar, Joaquim Blanch, Damià Estela, etc.

Les celebracions

Tot un seguit d'activitats extraordinàries pels seminaristes foren les que donaren al centre més prestigi i estimularen la creació literària i musical dels alumnes, i explica, en part, que Dolors Fulcarà hagi dit que el Seminari va tenir “un paper cultural de primer ordre, i venia a suplir la falta de centres d'estudis superiors”. Aquest últim aspecte es matisa més endavant, si més no pel que fa a l'aspecte purament literari. Així, es publicaren revistes com *Gerunda* i *Vida* (1902), en la línia del catalanisme i del modernisme més conservador, controlat pel sector eclesiàstic i del Seminari.²³ A més hem de tenir en compte que Girona és en aquell moment, segons Pep Vila, el segon nucli cultural més important de Catalunya.

Aquesta influència es podia exercir per mitjà dels professors, que ja s'ha pogut veure, però també de l'activitat dels seus alumnes, més o menys dirigits pels superiors. Els germans Antoni i Francesc Viver, acabats d'ésser ordenats

23 VILA MEDINYÀ, P., “L'eclosió cultural: la Renaixença, el Modernisme i el Noucentisme (1874-1923)”, a Costa, L. (dir.) i Maroto, J. (coord.), *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006, p. 479.

sacerdots, dirigiren la revista gironina *Vida* (1902), que comptà entre els seus redactors amb Prudenci Bertrana, i que va ajudar a la creació dels primers Jocs Florals de Girona. Mn. Marquès diu que els germans Viver van promoure les primeres activitats de la congregació mariana del Seminari. Aquesta congregació, activa des de principi del segle XX, tenia com a principal missió la de promoure la vida de pietat i devoció entorn al culte a la Mare de Déu. En forma va part tothom i, a través de la seva acadèmia, se celebraven cada mes actes culturals, reunions literàries i musicals, de les quals se'n recolliren fruits abundants. Alguns futurs poetes hi llegirien els seus primers versos i, posteriorment, en el certamen anual. Va ser dirigida, en un principi, pel Dr. Armendares, però Jaume Bordas li acabaria donant un impuls definitiu.

Diverses celebracions al llarg del curs acadèmic solien ser motiu per a la realització d'una vetllada literàrio-musical, on els seminaristes més avantatjats mostraven les seves aptituds. Aquestes eren, sobretot, les festes en honor de sant Tomàs d'Aquino, al mes de març, i de la Immaculada Concepció en honor de la Verge Maria, patrona de la Congregació Mariana, al desembre. Tot plegat creava un caliu cultural gens menyspreable i la premsa, en especial el *Diario de Gerona*, se'n feia ressò. El curs s'inaugurava solemnement el primer d'octubre en els tres centres docents de Girona, amb la presència de les principals autoritats. Al Seminari s'iniciava amb una missa a l'església de Sant Martí, i una dissertació –normalment en llatí– a càrrec d'algun dels professors nous del centre. Durant el 1910, era usual que el bisbe, o en el seu lloc, el vicari capitular prengués jurament,

als membres del Claustre acadèmic, de fe catòlica i d'abdicació de totes les heretgies, i especialment del modernisme.²⁴ En la lliçó inaugural de 1914 el discurs versà sobre el modernisme, a càrrec d'un professor privilegiat pels seus estudis a Roma, F. Franch, que es preocupà de refutar l'error de la creença primitiva politeista de l'home.

La festa de Sant Tomàs era sobretot un acte literari-teològic, en què el moment central era la discussió, segons el mètode escolàstic, en què un estudiant feia una dissertació sobre una *Thesis* que era impugnada per dos alumnes, tots de Teologia dogmàtica; tot plegat era acompanyat pel recital de poemes, cants, etc. També se celebraven vetllades extraordinàries, com per exemple durant la visita, apoteòsica, a la ciutat del cardenal Casañas (1907) o la celebració del IV Centenari del naixement de santa Teresa. La música hi tenia sempre un paper important. Les “masses corals” eren l'orgull de l'establiment, començant per l'Orfeó de Santa Cecília, que dirigí Gabriel Garcia i continuà Serratosa. La Schola Cantorum la formaren cantaires seleccionats, que sacrificaven estones d'esbarjo per assajar repertori polifònic.

El 1915, van néixer els certàmens científico-literaris de la Congregació Mariana, per la voluntat i l'esforç col·lectiu dels seus congregants i del seu director, Jaume Bordas i Soler (1880-1932), i va ser saludat per la premsa com els “Jocs Florals del Seminari”. S'hi presentaven 19 premis de diferents ofertors, als quals només podien optar els alumnes matriculats al Seminari durant aquell curs. El jurat el pre-

²⁴ *Diario de Gerona*, 1/10/1913 i 2/10/1914.

sidia el director de la Congregació, J. Bordas, i la concessió dels premis tenia lloc, a mitjan desembre, en un acte que se celebrava a primera hora de la tarda en la gran sala del gabinet de Ciències del centre, presidit pel bisbe i les principals autoritats, començant pel governador civil. Els certàmens popularitzaren el “Cant de la senyera” de Feixas-Roquet, a l’obertura de cadascun dels actes acadèmics, cantat per l’Schola Cantorum, que el 1915 dirigia el seminarista Josep M. Ribas. La Dictadura no aconseguí suprimir-lo per complet, car el trobarem encara en el programa de la festa de Sant Tomàs de 1925. El català hi tindria sempre una presència testimonial, diria vacil·lant, més enllà de les composicions literàries. Ens trobem ja, en el marc del Noucentisme literari i artístic, quan es consolida la presència dels seminaristes en el món cultural gironí. Heus aquí, doncs, alguns dels seus representants més conspicus: F. Xavier Carbó (1893-1918), que morí acabat d’ordenar, inclinat als estudis filològics, traductor, poeta de filiació romàntica i modernista; autor de *Migjorn*, una col·lecció de poesies publicada en edició pòstuma (Imp. Masó, 1919) i col·laborador de l’*Arxiu d’Etnologia* de Carreras Artau; el poeta, narrador i dramaturg Joan Mínguez (1900-1960), ja esmentat al principi, que acabà abandonant el Seminari; Lluís G. Pla, que publicà el 1915 *Garba* (Dalmau Carles Pla), una antologia d’escriptors i poetes catalans des de Verdaguer fins als escriptors noucentistes; i Joan M. Feixas, autor l’any 1918 d’unes *Gemmes. Poesies Jovenils*, (Olot, Ramon Bonet).

En els certàmens també hi tenien un lloc –modest, si es vol– les ciències de la naturalesa i experimentals. Vegem-ne alguns exemples: en el IV certamen el rector Oms oferí un

premi a la millor obra sobre la “Teoria de Huygens relativa a la esencia de la luz y fundamento en que se apoya. Explicación según la misma de la diferencia entre los colores, de los fenómenos de la difracción y polarización y de la varia coloración de los cuerpos ya transparentes, ya opacos”;²⁵ o bé més endavant, el Claustre oferia al millor treball sobre “Los hidrocarburos de la serie cíclica: su constitución, procedencia y propiedades de los más principales” al qual només podien optar els “filòsofs” (1927). En el discurs d’obertura del curs 1920/21, el Dr. Gironés desenvolupà aquest tema: «Necesidad de la existencia de un principio vital para explicar la vida de los seres. Refutación del mecanicismo, con argumentos experimentales». En la vetllada literàrio-musical amb motiu de la visita a Girona del cardenal Casañas, el novembre de 1907, l’alumne Josep Mercader llegí un discurs, il·lustrat amb projeccions, sobre la “Constitución, origen y transformaciones del subsuelo de Gerona”, a l’estil que havia posat de moda mossèn Norbert Font i Sagué, en les seves conferències sobre geologia arreu del Principat. En una altra ocasió, un alumne de tercer de filosofia realitzà una dissertació sobre “El potasio y sus sales” (1925), etc.

El transformisme era, de tots els temes que poden encabir-se dins les ciències naturals, el tema estrella de les vetllades, pel fet que en aquella època sacsejava la consciència de molts catòlics. Podem esmentar-ne alguns casos: en el certamen ja esmentat de 1917, el Claustre oferí un premi al millor “Examen de la solución transformista al pro-

²⁵ Els temes i premis del IV Certamen es poden veure al *Diario de Gerona*, 15/06/1918.

blema del origen de las especies”; en la vetllada de Sant Tomàs de 1925, es plantejà una *Thesis* sobre el “*Systema Transformismi*”, en el qual els alumnes Joan Costa i Jaume Marquès impugnaren les tesis defensades per Josep Llorent i Vila, segons el qual: 1) *Si sensu rigidiori et materialistico accipiat, evidenter repugnat tum fidei tum rationis principiis.* 2) *Si vero accipiat sensu mitiori et spiritualistico, est mera hypothesis quae non demonstratur* i 3) *Immo non desunt rationes scientificae satis graues quae evidentur eam falsitate convincere.* Difícilment, però, uns alumnes de Teologia podien tenir la base científica apropiada per poder discutir aquests temes, més enllà de les eines que li oferia l’apologètica. Encara, l’any 1927, el Claustre del Seminari oferí un premi a la millor dissertació sobre el tema, en llatí, “*De transformismo, maxime prout adhibetur ad originem hominis explicandam*”.

També era usual en aquests certàmens, el premi ofert per l’Arxiu d’Etnografia i Folklore de Catalunya, de la càtedra d’ètica de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, sota la direcció de Tomàs Carreras i Artau que, ja hem dit, no abandonà el vincle amb el Seminari de la seva ciutat natal. Les condicions que s’exigien eren, que les observacions fossin “recollides a viva veu del poble, indicant els llocs, variants, noms i condicions de les persones, etc., tot amb brevetat i concisió i imprimint al treball un caràcter objectiu, sense preàmbuls, comentaris ni judicis”.²⁶ Per exemple, s’oferien premis de 50 PTA. i accèssits de 15 al “millor aplec folklòric o monografia consuetudi-

²⁶ Els temes i premis del IV Certamen, a *Diario de Gerona*, 15/06/1918.

nària sobre tema religiós, moral, literari, jurídic, econòmic, muntanyenc, mariner, etc” (1917), o bé un altre any, “al millor recull d’adagis comarcals” (1925), o a un recull comarcal sobre “Medicina popular” (1927), etc. Sota l’impuls del mateix Arxiu l’any 1917, el bibliotecari C. de Bolós va fer una crida al clergat parroquial perquè enviessin un exemplar segellat dels “goigs” de cada parròquia i església i de qualsevol llibre, publicació i gravat que pogués enriquir la *Sala Gerundense*.

La República

La proclamació de la II República coincidí gairebé en el temps, amb la promulgació de la Constitució apostòlica *Deus scientiarum dominus* (24/05/1931) de Pius XI, que anticipava l’existència d’un nou tipus de Seminari, i posà de manifest la precarietat dels ja existents, que no responien a les exigències imposades. Les noves orientacions d’aquest Pontificat posaria les bases per a la transformació d’aquell Seminari “disciplinari i piados” que havíem vist en un principi, en el Seminari apostòlic que es consolidaria a Europa a partir dels anys 30. També s’apostava per una orientació més positivista enfront del mètode escolàstic.

Amb la separació entre l’Església i l’Estat a Espanya, el Seminari de Girona deixà de gaudir de la consideració que tenia, com un dels centres docents de la ciutat que havia estat durant el règim de la Restauració i l’Estat, en suprimir unilateralment la subvenció, que s’hauria de substituir d’ara endavant per les col·lectes. El juliol del 1934, l’últim des-

centent d'una gran família d'hisendats gironina, Eduard de Carles i Ferrer, donà la seva casa pairal de la plaça de la República (actualment del Vi) a l'Església de Girona, amb expressa voluntat que servís el seu import per construir un Seminari. Els seus desigs, però, no es veurién complerts.

El Seminari s'obria cada cop més als nous vents que portava la República. El dia 22 d'agost de 1931, es reuneixen gran part dels sacerdots de la diòcesi al Seminari, en una sessió de pastoral de joves. És la Diada d'Estudi de Sacerdots amics dels joves, una de les reunions preparatòries que desembocarien en la creació del gran moviment, que es coneixeria com la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Hi és present l'ànima del moviment, el propagandista catòlic mossèn Albert Bonet. Hi parlen vells coneguts del Seminari, com els professors Francesc Carbó, Josep Comerma, el propagandista Pere Dausà en substitució del Dr. Jordà, els mossens Masnou i Agustí Burgas... El Seminari segueix exercint una indubtable influència cultural, sobre la ciutat: amb la represa dels Jocs Florals de 1930, trobarem a Joan Mínguez i Camil Geis actuant com a mantenidors; s'hi premien assaigs històrics, com un del mossèn Lambert Font (al costat d'altres com Carles Rahola, etc.). A partir de 1930, també mn. Enric I. Jordà imparteix classes de català a la Normal, a l'Ateneu i a la Biblioteca Popular per a la Dona, i l'any 1931 en farà un d'especial per als funcionaris. La biblioteca i museu del Seminari s'anuncien entre les principals atraccions culturals de la ciutat, enmig del Museu Provincial, la Catedral, l'Església de Sant Feliu (amb el mausoleu del general Álvarez), i les biblioteques municipal i provincial. Entre 5 i 7 de la tarda estan

oberts al públic la col·lecció de pintures, gravats i antiguitats i els 17.000 volums de la biblioteca del Seminari. Els seminaristes redacten una revista quinzenal il·lustrada de qualitat, amb aportacions culturals, titulada “Llum i Vida”, que es comença a publicar el juny de 1932. En l’editorial del segon número, Carles de Bolós es dirigeix als seminaristes: “cal en el sacerdot una formació espiritual i per tant també intel·lectual, fonda, extensa i íntegra. Ens ho demana així la grandesa de la religió de la qual som ministres...”. En depèn, ni més ni menys, que el ressorgiment espiritual catòlic del poble català. Acaba la seva exhortació amb un “Entreneu-vos! No vulgueu menysprear cap arma capaç, d’ajudar-vos a assolir el triomf”.²⁸

Mentrestant, però, l’ambient s’enrareix. Des de principis dels anys 30, els seminaristes se senten a dir “corbs” mentre passen pel carrer, i comencen a estendre’s les veus d’alarma i les crides a la disposició i preparació per l’oposició i el martiri. Enmig d’aquest ambient, a inicis del curs de 1935/36, un jove vicari de Figueres, Damià Estela, va ser nomenat nou professor del Seminari i viceprefecte d’interns del mateix centre. Aquest era l’inici d’una llarga i fructuosa carrera al capdavant del Seminari dels anys del franquisme. La festa de Sant Tomàs de 1936 encara es va celebrar amb el mateix esplendor d’altres anys, i Estela va llegir, aquell any, el Panegíric del Sant. El curs següent, el Seminari ja no tornà a obrir les portes, la guerra civil havia començat i alguns seminaristes no tornarien mai més.

²⁸ BOLÓS *Llum i Vida*.

Bibliografia

- CARRERAS ARTAU, Tomàs, *La meva Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001.
- FULCARÀ, Maria Dolors, *Girona i el modernisme*, Girona: 1976.
- GEIS, Camil, *Els que he trobat pel camí*, Sabadell: AUSA, 1986.
- LLOMPART, Gabriel, *Reglamento general para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tip. De Carreras, 1924.
- MARQUÈS, J.M., "Els estudis al Seminari (1826-1948)", a *Anuari de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol XXV-II, 1981, p. 255-267.
- MARQUÈS, J.M., "La diòcesi de Girona de 1906 a 1925", a ANTON, X. [et al.], *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1993, p. 73-115.
- MARQUÈS, J.M., "El Seminari de Girona, de 1600 a 1939", a ANDREU, E. [et al.], *Dominus Vobiscum: història i vida del Seminari de Girona (del 1563 al 200)*, Girona: JJ Comunicació, Grup d'Ex-alumnes del Seminari, 2003, p. 7-29.
- MARQUÈS, J.M., "La diòcesi de Girona i la cultura, al segle XX. Fets i qüestions", a ALBERTI, J. (ed.), *Germinabit. L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX. Diòcesi de Girona*, Barcelona: 2003, p. 25-59.
- MÍNGUEZ, Joan, *Dies verges: història d'un adolescent*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1929.
- POL i BARALT, Francisco de, *Plan de estudios del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona: Tomás Carreras, 1907.
- VILA MEDINYÀ, P., "L'eclosió cultural: la Renaixença, el Modernisme i el Noucentisme (1874-1923)", a COSTA, L. (dir.) i MAROTO, J. (coord.), *Història de Girona*, Girona: CCG Edicions, 2006, p. 473-486.